

VİKÂYET'Ü-R-RİVÂYE

tânî, *Câmi'ü'r-rumûz*, İstanbul 1290, s. 9-10; Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî, *Ketâ'ibü a'lâ-mi'l-aşyâr min fukahâ'i mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr*, Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 1381, vr. 273^{a-b}; Ali el-Kârî, *Fethu bâbi'l-înâye* (nşr. M. Nizâr Temim – Heysem Nizâr Temim), Beyrut 1418/1997, I, 37-38; *Keşfü'z-zunûn*, II, 2020-2024; Leknevî, *'Umdetü'r-rî'âye 'alâ Şerhi'l-Vikâye* (nşr. Salâh Muhammed Ebü'l-Hâc), Beyrut 2009, I, 47-48, 97-106, 107-135; Serkis, *Mu'cem*, II, 1199-1200; Brockelmann, *GAL*, I, 468-469; *Suppl.*, I, 646-647; Nimet Altunkaynak, *Devletöğ-lu Yusuf, Vikaye Tercümesi: Transkribe-Metin* (yüksek lisans tezi, 1992), EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Mehmet Demir, *Devletöğ-lu Yusuf, Vikaye Tercümesi Metin Dil İncelemesi* (doktora tezi, 1999), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Orazsahat Orazov, *Burhanüşşeria ve Vikaye Adli Eseri* (yüksek lisans tezi, 2001), ÜÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Bilal Aktan, *Devletöğ-lu Yusuf'un Vikaye Tercümesi: İnceleme-Metin-Dizin* (doktora tezi, 2002), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Abdullah Muhammed el-Habeşi, *Câmi'ü's-şerûh ve'l-havâşi*, Ebûzabi 1425/2004, III, 2149-2163; *Mu'cemü'l-mahtûâtü'l-mevcûde fi mektebâti İstânbûl ve Ânâtüli* (haz. Ali Rıza Karabulut), [baskı yeri ve tarihi yok], II, 688-689; III, 1508-1509; Şükrü Özen, "Sadrüşşeria", *DİA*, XXXV, 427-431.

MURTEZA BEDİR

VİLÂYÂT-ı HAMSE

(ولایات خمسة)

İran'da biri Fars bölgesinde,
diğeri Azerbaycan'da
iki coğrafi yörenin adı.

"Beş vilâyet" anlamına gelen terkip, Fars ve Azerbaycan bölgelerinde Türk boylarının yoğun biçimde yaşadığı iki yöre için kullanılmıştır. Fars eyaletinde IV. (X.) yüzyılda yerleşik halkın bulunduğu beş idarî bölgenin yanında göçebe toplulukların yaşadığı beş bölgeye de "zumm-i hamse, vilâyet-i hamse" adının verildiği anlaşılmaktadır. Kuzeydoğuda Yezd ve Kirman eyaletlerine sınır olan bu bölgeye Türk boylarının ve Arap kabilelerinin yoğunluk kazanmasından sonra "ilât-i hamse" denilmeye başlanmıştır. Bölgedeki Hamse'de dördü Türk, biri de kısmen Türkleşmiş Araplar'dan meydana gelen beş ilden söz edilmekte, fakat bunların isimleri zikredilmemektedir. Bu bölgede günümüzde artık yerleşik hayata geçmiş Kaşkay Türkleri ile kısmen Türkleşmiş çok az sayıda Araplar yaşamaktadır.

Azerbaycan bölgesindeki Hamse'nin de aynı şekilde meydana geldiği anlaşılmaktadır. Ayrıca "beş il, beş boy ve beş uruğ" anlamını ifade etmesi muhtemel "hamse" kelimesiyle V. (XI.) yüzyılda bölgeye yerleşen Beş Ogur / Beş Uygur isimleri arasındaki benzerlik de dikkat çekmektedir.

dir. Zengin su kaynakları ve otlaklarıyla göçebe hayat için son derece elverişli olan bölge Selçuklular devrinden itibaren yoğun biçimde Türk boylarının göçüne sahne olmuştur. Sultan Muhammed Tapar'ın vefatı üzerine kardeşi Sultan Sencer, Büyük Selçuklu tahtına çıkınca yeğeni Mahmûd b. Muhammed Tapar'ın hâkimiyetindeki toprakları kendine bağlamış, ancak daha sonra büyük bir kısmını iade etmiştir. Ülke topraklarının Mahmûd ve kardeşleri arasındaki taksimatı sırasında Hamse'yi teşkil eden Kazvin, Hemedan, Deylem, Gilân, Tâlekân ve Azerbaycan sınırları içinde yer alan vilâyet-i hamse toprakları Tuğrul b. Muhammed Tapar'a bırakılmıştır (*Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye*, s. 63; Bûndârî, s. 128).

527 (1133) yılından itibaren Zencan ve Hamse'ye dahil diğer bazı şehirlerin Selçuklu Emîri Sungur'un idaresine girdiği bilinmektedir (*Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye*, s. 73). Bölgenin daha sonraki yıllarda atabegler arasındaki mücadelelere sahne olmuş ve Türkmen beyleri tarafından yönetilmiştir. Bu boylar İlhanlılar'dan itibaren zamanla yerleşik hayata geçmiş ve bölgenin Türkleşmesinde önemli rol oynamıştır. Tarihî ticaret yollarının kavşak noktasında yer alan bölgede İlhanlı Hükümdarı Gâzân Han zamanında Ucan, Sultan Olcaytu zamanında Sultâniye şehirleri kurulmuştur. Bugün Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan ve muhtemelen 1138-1141 (1725-1729) yıllarına ait olan *Hemedan Eyaleti Mu'assal Tahrir Defteri* (TD, nr. 906, vr. 1^a-210^a) Türk nüfusun bölgede oldukça yoğunluk kazandığını göstermektedir. Söz konusu defterde bir kısmı tamamen terkedilmiş toplam 1827 yerleşim yerine işaret edilmektedir. Yer adlarının büyük kısmının Türkçe oluşu dikkat çekicidir. 1828'de Rusya ile İran arasında imzalanan Türkmençay Antlaşması'yla İran, Hamse bölgesindeki bütün faaliyetlerine son vermek zorunda kalmıştır. Bölge, II. Dünya Savaşı'nın ardından Tebriz'de kurulan (12 Aralık 1945) Muhtar Azerbaycan hükümetiyle Tahran arasında anlaşmazlığa yol açmış ve Tebriz hükümeti bölgeyi Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçası ilân etmiş, ancak İran, Aralık 1946'da Muhtar Azerbaycan hükümetini ortadan kaldırmıştır. Bölgede bugün artık yerleşik hayata geçmiş olan Şahseven Türkmenleri yaşamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye (Lugal), s. 63-73; Bûndârî, *Zübdetü'n-Nusra* (Burslan), s. 128; *Ferheng-i Coğrafiyâ'i-İrân (Âbâdihâ)*, II, Üs-

tân-i Yekûm: Şehristânihâ-yi Erâk-Bender Pehlevî-Reş-Zencân-Tevâliş-Fümenât-Lâhicân, Tahran 1328/1949, tür.yer.; V. V. Barthold, *Tezki-re-yi Coğrafiyâ-yi Târihi-yi İrân* (trc. Hamza Serdâdver), Tahran 1372, s. 173-174, 221-232; A. Zeki Velidî Togan, "Azerbaycan", *İA*, II, 92, 103, 105; Mirza Bala, "Hamse", a.e., V/1, s. 200-203; Abbas Zeryâb, "Azerbaycân", *DMBİ*, I, 194-207.

OSMAN GAZİ ÖZGÜDENLİ

VİLÂYET

(bk. EYALET; VALİ).

VİLÂYETNÂME

(bk. HACI BEKTAŞ VİLÂYETNÂMESİ).

VİLDAN

(bk. GILMAN).

VİLDAN FÂİK EFENDİ

(1853-1925)

Son dönem Osmanlı âlimi
ve huzur dersleri mukarriri.

Arnavutluk'un Debre sancağına bağlı Rakalar kazasının Perseniçe köyünde doğdu. Babası ziraatla uğraşan İslâm (Abdüsselâm) Ağa, annesi Zülfiye Hanım'dır. Öğrenimine 1277'de (1860-61) Üsküdar'da Vâlide-i Atîk Medresesi'nde bulunan amcası Hoca Yahyâ Efendi'nin yanında başladı. İlk eğitimini Ispartalı Hoca Hâfız Sabri Efendi'den aldı. On iki yaşında Kur'an'ı ezberledi, on dört yaşlarında iken kırâat-i aşereyi tamamladı. Daha sonra Üsküdar dersâimlerinden Alâiyeli Kara Mustafa Efendi'nin derslerine on dokuz yıl devam edip icâzetnâme aldı. 1882'de Üsküdar Yeni Vâlide Camii'nde ders vermeye başladı.

Müdürlük, huzur dersi muhataplığı ve mukarrirliğini aynı zamanda yürüten Vildan Fâik, müdürlüğe İstanbul ruûs-i hümayununu 1886'da imtihanla kazanarak başladı. 13 Ocak 1886'da Nazmîzâde Medresesi'ne ibtidâ-i hâric müdürlüğüne tayin edildi (BA, *Ruus Defteri*, nr. 241, s. 134). Ardından sırasıyla Sâlise-i Ârif Efendi Medresesi'ne hareket-i hâric, Hoca Sâdeddin Efendi Medresesi'ne önce ibtidâ-i dâhil, daha sonra itibarî olarak mûsile-i Sahn, aynı medreseye yine itibarî olarak Sahn-ı Semân, Vanî Mehmed Efendi Medresesi'ne ibtidâ-i altmışlı, Câfer Ağa Medresesi'ne hareket-i altmışlı, Hoca Hayreddin Medresesi'ne mûsile-i Süleymâniyye ve 11